

Mâlikîler'den Tunus müftüsü Muhammed el-Mahcûb, Kâf kadısı Muhammed ed-Demîni, Sefâkus kadısı Abdurrahman el-Furâtî, *el-Kitâbü'l-Bâsî* müellifi tarihçi Vezir el-Hâc Hammûde b. Abdülazîz gibi şahsiyetler ders aldı. Ali el-Gurâb es-Sefâkûsî, Ahmed b. Hüseyin el-Bârûdî, Hassûne et-Türkî, Muhammed Tayyib er-Riyâhî, Muhammed el-Haddâr, Ahmed Sümeyye el-Kayrevânî de onun talebelelerinden. Muhammed Bayram, Yûsuf Dâi Camii'nde imam-hatiplik yaptı. I. Ali Paşa zamanında (1735-1756) muhtemelen göreviyle ilgili bir sebepten dolayı malî müsadere edilip hapse atılan babasının hapiste vefatından sonra I. Muhammed Bayram da hapsedildi. Ali Paşa daha sonra onu hapisten çıkarıp 1167'de (1754) Muhammed el-Mahcûb'un görevden alınması üzerine Unkiyye Medresesi'ne müderris tayin etti; ardından paşa onu tekrar hapse atmak isteyince Muhammed Bayram, Sîdî Mansûr Zâviyesi'ne sığınarak inzivaya çekildi ve zamanını ilimle geçirdi. Ali Paşa'dan sonra başa geçen (1756) Mehmed Reşid el-Hüseyin tarafından ikinci Hanefî müftülüğü makamına tayin edildi. Başmüftü (şeyhülislâm) ve hanımının amcası olan Hüseyin el-Bârûdî vefat edince Zilkade 1186'da (Şubat 1773) Hanefî başmüftülüğüne getirildi. Bayram ailesinden bu makama gelen ilk kişi olup uzun süre görevde kaldıktan sonra 30 Şevval 1214 (27 Mart 1800) tarihinde vefat etti, Sîdî Abdürrezzâk'ın zâviyesi yakınındaki kendi türbesine defnedildi.

Eserleri. 1. *Risâle fi's-siyâseti's-şer'îyye*. Müellifin vefatından üç ay önce Tunus Hüseyinî Beyi Hammûde Paşa'nın isteği üzerine kaleme aldığı bu risâle esasen devletin idarî, siyasî ve adlî uygulamalarına dinî-hukukî bir temel oluşturmak amacını taşır. Bir mukaddime, dört fasıl ve bir hâtimede meydana gelen eserin mukaddimesinde siyâset-i şer'îyyenin tanımı, birinci fasılda siyasetin mahiyeti ve meşruiyeti, ikinci fasılda yöneticinin (emîr, vali) hâkimden farklı olarak görev ve icraatı, üçüncü fasılda yargılama hukukuyla ilgili meseleler, dördüncü fasılda ta'zîr suçları, hâtimede ise açık emâre ve karîneler, ferâset ve hisbe olmak üzere üç konu işlenmiştir. Müellifin önsözde işaret ettiği gibi başlıca kaynakları Alâeddin et-Trablusî'nin *Mu'inü'l-hükkâm*, Şehâbeddin el-Karâfî'nin *el-İhkâm*, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *es-Siyâsetü's-şer'îyye* (et-Turukû'l-hükmîyye) adlı eserleridir. Ayrıca Ebû'l-Bekâ el-Kefevî, Hayreddin er-Remlî, Kâdîhan gibi Hanefî âlimleriyle

diğer bazı âlimlerin eserlerinden de faydalanmıştır. Küçük bir risâle olmasına rağmen yönetimde toplumun maslahatını temel alan şer'î ahkâmı incelemesinden dolayı Tunus'ta dönemin islah yanlısı âlimleri tarafından saltanat yönetimi yerine Batı'nın siyasî sistemlerini alma konusundaki yönelişlerine şer'î dayanak gösterilen eserlerden biri olmuştur. Nitekim Hayreddin et-Tûnisî, kendi siyasî görüşlerine destek olarak bu kitaptaki açıklamalara atıfta bulunmaktadır (*Akve-mü'l-mesâlik*, s. 154-156). Kısa bir versiyonu *Nübze fi ba'zî'l-kavâ'idî's-şer'îyye li-hıfzî'l-idâreti'l-küllîyye* adıyla basılan risâleyi (sonunda müellifin *Risâle fi mevzû'âtî'l-hadîsî* olarak, Kahire 1306; yazma nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, IV, 708-709) Muhammed Sâlih el-Aselî neşretmiştir (Dübey 2002). E. C. van der Haven, Leiden Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinin (bk. bibl.) ilk bölümünü bu risâlenin tetkikine ayırmış ve risâlenin metnini notlar ekleyerek İngilizce'ye çevirmiştir. **2. *Buğyetü's-sâ'il f'ihîşâri Enfa'î'l-vesâ'il*.** Necmeddin et-Tarsûsî'nin yargılama hukukuyla ilgili *Enfa'î'l-vesâ'il ilâ tahrîri'l-mesâ'il* adlı eserinin muhtasarıdır (Tunus Millî Ktp., nr. 1581, 4100/2, 9476, 18156/1, vr. 1^a-149^a, 21494, 21745). **3. *el-Hammâmâtü'l-ma'deniyye* (*Risâle fi fa'zli'l-hammâmâtî'l-ma'deniyye*)** (Kahire 1326/1908). Kütüphane kayıtlarında müellife nisbet edilen *Risâle fi miyâhi Hammâmî'l-Enfi'l-ma'deniyye* (Tunus Millî Ktp., nr. 16504/21, vr. 113^a-120^a, 21756) ve *Risâle fi tedbiri dühûli'l-hammâm* (Tunus Millî Ktp., nr. 16314/1, vr. 1^a-8^a) adlı risâlelerle aynı eser olmalıdır.

Muhammed Bayram'ın kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında anılan diğer bazı eserleri şunlardır: *Risâle fi'l-aqab* (Tunus Millî Ktp., nr. 463/12, vr. 83^a-85^b; nr. 269/1); *Risâle fi'l-kazâ* (Tunus Millî Ktp., nr. 3914); *Ürcûze fi şifati'l-îmân* (Tunus Millî Ktp., nr. 23068); *Ĥatmü Şerhi'l-Aynî 'ale'l-Kenz; Mecmû'a kaşâ'id şî'riyye* (Tunus Millî Ktp., nr. 1, vr. 175-176). Muhammed Bû Zugaybe, II. Muhammed Bayram'ın *Hüsnu'l-hağ, Bezlû'l-mechûd, Ĥasenetü'l-münza', Taḥkîku'l-makâl, Taḥkîku'l-menât* adlı risâleleriyle bey' bi'l-vefâya dair risâlesini babasına nisbet etmiş, *Nübze fi ba'zî'l-kavâ'idî's-şer'îyye li-hıfzî'l-idâreti'l-küllîyye* ile *Risâle fi's-siyâseti's-şer'îyye*'yi de iki ayrı eser olarak zikretmiştir (*Mu.ÄÜ*, IV, 252-253; Mahfûz da bu son risâleyi iki ayrı eser gibi kaydetmiştir: *Terâcim*, I, 176).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Bayram es-Sânî, *Şerhu's-Seyh Bayram es-Sânî 'alâ nazmihî fi'l-Müftine'l-Hane-fiyye bi-Tûnis* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1999, s. 91, 96-103, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 10-12, 32; a.mlf., *el-Vefâ bimâ yete'allaḡ bi-bey'î'l-vefâ* (nşr. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca, *Mecelletü Mecma'î'l-fıkhî'l-İslâmî* içinde), VIII/3, Cidde 1412/1992, neşredenin girişi, s. 131, 145; Muhammed Bayram er-Râbî, *el-Cevâhirü's-seniyye fi şu'arâ'i'd-diğâri't-Tûnisiyye* (nşr. Hâdî Hammûde el-Guzî), Tunus 1973, s. 287, 330; İbn Ebû'd-Diyâf, *İḥâfû ehli'z-zamân* (nşr. Ahmed Abdüsselâm), Tunus 1985, VI, 114-115; Muhammed Bayram el-Hâmis, *Şafvetü'l-İ'tibâr bi-müstevḡâ'l-emşâr ve'l-aḡâr* (nşr. Ali b. Tâhir eş-Şennûfî), Tunus 1999, I, 85, 112, 208; II, 326, 361; Hayreddin et-Tûnisî, *Akve-mü'l-mesâlik fi ma'rifeti aḡvâlî'l-memâlik* (nşr. Munsîf eş-Şennûfî), Tunus 1986, s. 154-156; Muhammed b. Osman es-Senûsî, *Müsâmerâtü'z-zarîf bi-hüsni'l-ta'rîf* (nşr. Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer), Beyrut 1994, II, 30-38; Serkis, *Mu'cem*, I, 612; Ahmed Abdesslem, *Les historiens tunisiens*, Paris 1973, s. 84, 105-107, 260, 289, 292, 327, 388; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 241; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 174-176; İbnü'l-Hoca, *Şafâḡât min târihi Tûnis* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî – Cîlânî b. Yahyâ), Beyrut 1986, s. 213, 216; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifine't-Tûnisiyyin* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşir el-Bekkûş), Beyrut 1410/1990, I, 928-929; A. H. Green, *el-'Ulemâ'ü't-Tûnisiyyûn: 1873-1915* (trc. Hafnâvî Amâiriyye – Esmâ Muallâ), Tunus 1416/1995, s. 105, 108, 145, 348, 383, 392; Muhammed en-Neyfer – Ali en-Neyfer, *Üvânü'l-erib ammâ neşe'e bi'l-bilâdî't-Tûnisiyye min 'âlimin edib*, Beyrut 1996, I, 618-623; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve uşûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1420-25/1999-2004, IV, 541, 708-709; VI, 229; Muhammed b. İbrâhim Büzgüaybe, *Hareketü taknini'l-fıkhî'l-İslâmî bi'l-bilâdî't-Tûnisiyye: 1857-1965*, Tunus 2003, s. 67-68; a.mlf., "Bayram el-Evvel, Muhammed b. Hüseyin", *Mu.ÄÜ*, IV, 246-254; E. C. van der Haven, *The Bey, the Mufti and the Scattered Pearls: Shari'a and Political Leadership in Tunisia's Age of Reform: 1800-1864* (doktora tezi, 2006), Leiden University Faculty of Theology, s. 5-6, 9, 11-40, 47, 68, 75, 87, 93, 94, 108-113, 117, 119-157; Abdüsettar b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî, *Feyzü'l-melikî'l-vehhâbi'l-müte'âli bi-enbâ'i evâ'ilî'l-karnî's-sâlis 'aşer ve't-tevâlî* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, III, 1713-1714.

AHMET ÖZEL

MUHAMMED BAYRAM II

(محمد بيرم الثاني)

Ebû Abdillâh Muhammed Bayram
b. Muhammed Bayram b. Hüseyin et-Tûnisî
(1749-1831)

Tunus Hanefî başmüftüsü ve kadî.

16 Zilkade 1162 (28 Ekim 1749) tarihinde Tunus'ta doğdu. Bayram ailesinden ilk Hanefî başmüftüsü (şeyhülislâm) olarak görev yapan I. Muhammed Bayram'ın oğ-

ludur. II. Muhammed Bayram ilk eğitimi-ni babasından aldı, ondan fıkıh ve hadis okudu. Çoğu Zeytûne hocalarından olan Kadı Muhammed Karabatak, Ebû İshak el-Hamîdî, İbrâhim el-Himyerî, Ahmed el-Vâfî, Abdülkâdir el-Uryân, Kâsım b. Âşûr, Sâlih el-Kevvâş, Ahmed es-Seâlibî el-Berânîsî, Muhammed el-Dernâvî, Ali b. Selâme, Ahmed es-Süveysî el-Fâkihî, *el-Kitâbü'l-Bâşî'*nin müellifi tarihçi Vezir el-Hâc Hammûde b. Abdülazîz ve Muhammed eş-Şahmî'den Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usulü, tefsir, kelâm, mantık dersleri aldı. Başta fıkıh olmak üzere dinî ilimlerde yetişti. Daha on sekiz yaşında iken babasının yerine, ardından kendi adına el-Medresetü'l-Bâşîyye'de ve Câmîu'z-Zeytûne'de ders vermeye başladı. el-Medresetü'l-Unkıyye meşihatlığı, Yûsuf Dâi Camii'nde yine babasına vekâleten hatiplik yaptı. Hocası Muhammed Karabatak'ın görevden alınmasından sonra 24 Rebülevvel 1192'de (22 Nisan 1778) Hanefî kadılığına tayin edildi. Kadılığın ağır sorumluluğundan duyduğu sıkıntı yüzünden affını isteyince (bu talebine dair Emîr Ali Bâi'a yazdığı mektup için bk. Muhammed b. Osman es-Senûsî, *Müsâmeretü'z-zarîf*, II, 47-50; Vezir el-Hâc Hammûde'nin yazdığı cevap için bk. Muhammed Bayram er-Râbî', s. 415-416) 4 Receb 1193'te (18 Temmuz 1779) görevinden ayrıldıysa da 26 Rebüülâhîr 1194'te (1 Mayıs 1780) tekrar görevine döndü. 1197'de (1783) yine görevden alınması yönündeki isteği Hammûde Paşa tarafından kabul edilmedi. 1199'da (1785) çıkan veba salgınında beş çocuğunu, hanımını, kız kardeşini, birçok akraba ve arkadaşını kaybetti. Ardından babasının ısrarıyla tekrar evlendi. Oğlu III. Muhammed Bayram bu evliliğinden oldu. Anne tarafından şerif olduğundan, Nakîbüleşraf Abdülkebîr eş-Şerîf'in vefatından sonra nakîbüleşraflık görevine getirildi (1206/1792) ve torunu IV. Muhammed Bayram'ın vefatına kadar (1278/1861) bu görevi evlât ve ahfadı üstlendi. Yirmi iki yıl kadılık görevinde bulunduktan sonra 7 Muharrem 1215'te (31 Mayıs 1800) Hammûde Paşa tarafından önce ikinci müftülüğe, Şeyhülislâm Muhammed el-Bârûdî'nin vefatı üzerine 6 Rebülevvel 1216 (17 Temmuz 1801) tarihinde başmüftülük makamına tayin edildi, aynı zamanda Hanefî Meclis-i Şer'î'si'nin başkanı oldu. 16 Cemâziyelevvel 1247 (23 Ekim 1831) tarihinde vefatına kadar başmüftülük görevine devam etti.

Çağdaşları tarafından "ikinci Ebû Yûsuf" diye anılan Muhammed Bayram güçlü

hâfızası, fikrî kabiliyeti, Hanefî mezhebi yanında Mâlikî mezhebine de vukufu, bir konuda hüküm vermeden önce titizlikle araştırma yapması ve adaletli kararlarıyla tanınmış olup Tunus'ta Hanefî mezhebinin önemli bir siması idi. Bazan Mâlikî mezhebine göre de fetva verirdi. Çoğu küçük hacimli risâleler kaleme alarak günlük hayatta karşılaşılan birçok meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışmış, devrin âlimleriyle girdiği ilmi münazaralardaki ikna ve ispat kabiliyetiyle tanınmıştır. Bu arada tarihle de ilgilenmiş, Osmanlı sultanları, valileri, Hanefî müftüleri ve Bayram ailesi hakkında risâleler yazmıştır. Kendisinden ders alan birçok kişi arasında oğlu III. Muhammed Bayram, tarihçi İbn Ebû'd-Diyâf, Mustafa b. Muhammed el-Bârûdî gibi şahsiyetler anılır.

Eserleri. Dinî İlimler: *Şerhu Şifâ'i'l-gail fi vakfi'l-'alil* (Zeynüddin İbn Nuceym'in risâlesi üzerine yazılmıştır, Tunus Millî Ktp., nr. 402/5, 12086/19, 14578; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/19, 5949); *Hâşîye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Menâr* (Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin *Menârü'l-envâr*'ına Ebû'l-iz İbn Habîb el-Halebî'nin [Tâhir b. Hasan] yazdığı muhtasar için İbn Kutluboğa tarafından yazılan şerhin hâşîyesidir, Tunus Millî Ktp., nr. 1947, 3695, 14959, 18169; Ahmediyye Ktp., nr. 2625); *Risâle fi şihhati'r-rücû' 'ani'l-vaşîyyeti'l-mültezem fihâ 'ademüh* (*Risâle fi rücû' i'l-müşî 'an vaşîyyetihi ba'de en iştarate 'ademe'r-rücû'*), *Buñlânü'l-vaşîyye bi'r-rücû' ve in ültüzime fihâ 'ademüh* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/8, 12086/8, 14577, 14784/1; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/8, 2534/1, 5948; Rabat Umumi Ktp., nr. 2272D/1; kişinin vazgeçmeyeceğini kararlaştırdığı vasiyetten dönmek için sahih olduğuna dair bir risâle olup kendi mezhebinin fûrûnda cevabını bulamadığı bu meselede mezhep usulünü kullanarak tercih yoluna gitmiş, bu tercihinin Mâlikî mezhebindeki görüşle desteklemiştir. Devrin ulemâsı tarafından takdirle karşılanan esere Muhammed el-Mahcûb, Hasan eş-Şerîf, İbrâhim er-Riyâhî, Ahmed el-Bârûdî gibi âlimler takriz yazmıştır [Muhammed b. Osman es-Senûsî, II, 51-58]; *Hasenetü'l-münza' fimâ yurca'u bihi 'ale'l-medfû' ve mâ lâ yurca'* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/6, vr. 68^a-82^a, 12086/5, 14585, 18156/4; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/5, 5956, 18151/4); *Risâle fi't-ta'kib 'ale'l-bahşi'llezî nakalehü's-Şürünbûlâli fi mevqû'i (bâbi) sücûdi't-tilâve min şerhihi's-şagîr 'ani'l-'allâme el-Kemâl İbni'l-Hümâm* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/9, 12086/10; Ahmediyye

Ktp., nr. 2533/10); *Risâle fi't-talâk* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/16); *Kılâdetü'l-le'âl fi nazmi hükmi rû'yeti'l-hilâl* (463 beyitlik bir manzumudur, Tunus Millî Ktp., nr. 402/6, 12086/20, 18156/8; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/20); *el-Kavlü'l-esed fi hükmi'l-meyyit fi'l-vakf min gayri velle* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/3, 12986/9, 14579; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/9, 5950); *Nazm fi 'uyûbi'l-uğhiyye* (Tunus Millî Ktp., nr. 4349/11); *Neylû'l-münâ min mes'eleti istiḥkâki'l-müşterâ ba'de'l-binâ* (Tunus Millî Ktp., nr. 402/1, 1208/5, 14582; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/15, 5953); *el-Vefâ bimâ yete'allaḡ bi-bey' i'l-vefâ* (geniş bir girişle birlikte nşr. Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca, *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, VII/3, Cidde 1412/1992, s. 107-324); *Bezlü'l-mechûd fi ibtâli iftirâzi tevcihi esâbi'i'l-kademi li'l-kableti fi's-sücûd* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/10, 463/10, 12086/4; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/4, 14576, 18156/5); *Tahḡiku'l-ke-lâm fimâ li-icâreti mütevellî'l-vakfi'l-münḡaşır istiḥkâkahû fihî izâ mâte fi esnâ'i'l-müddeti mine'l-aḡkâm* (Tunus Millî Ktp., nr. 402/4, 12086/18; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/18); *Telḡişü'l-ke-lâm fi'l-ḡâ'i'l-münhedim izâ tenâze'a şürekâ'ühû fi binâ'ih* (Tunus Millî Ktp., nr. 9942); *Tahḡiku'l-maḡâl fi hükmi mâ yû'abberu 'anhû fi diyârinâ bi'l-muḡârese ve'l-istinzâl* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/1, 12086/12, 14583/1, 14784/2, 18156/7; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/12, 2534/2, 5954/1); *Tahḡiku'l-menât fi 'ademi i'âdeti's-sâbât* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/5, vr. 56^a-67^a, 12086/21, 12156/6, 14580; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/21, 5951); *Tulû'u's-şabâḡ 'ale'l-müteḡayyir fi ecri'l-mellâḡ* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/7, 12086/7; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/7); *Hüsnü'l-ḡaḡ 'alâ teveḡḡümü cevâzi'l-iḡticâc 'indenâ bi'l-ḡaḡ* (Tunus Millî Ktp., nr. 402/2, 8058/22, vr. 166^a-175^b, 12086/5, 14784/4, 18156/3, 22822/1; Ahmediyye Ktp., nr. 2533/2, 2534/4; nşr. Mebrûke el-Müneysî, *Türâş* dergisinin kitap eki olarak [Ebûzabî, Ramazan 1434/ Temmuz 2013 sayısı]; bizzat müellifin kendi eserleri arasında zikrettiği bu risâle [*Şerhu's-Seyḡ Bayram*, s. 109] bazı kaynaklarda oğlu III. Muhammed Bayram'a nisbet edilmiştir [*el-Fihrisü's-şâmil*, III, 805; *Şerhu's-Seyḡ Bayram*, neşreden giriş, s. 13; krş. Muhammed b. İbrâhim Bûzügaybe, *Mv.Au*, IV, 264]); *Risâle fimâ yelḡaḡu (yaḡdeşü) mine't-talâki'l-mürdef* (Tunus Millî Ktp., nr. 187/16'da kayıtlı talâkla ilgili risâle olmalıdır); *Nazm fi't-tevhîd* (yetmiş sekiz

beyitlik bir manzumedir; Tunus Millî Ktp., nr. 14103/4; Ahmediyye Ktp., nr. 2055/4); *Hüsni'n-nebe' fi cevâzi't-tehaffuz mine'l-vebâ* (Kahire 1302; Tunus, ts.); *Risâle fi küreviyyeti'l-arz ve'l-ilm bi'l-ğayb 'inde'l-müneccimîn* (Tunus Millî Ktp., nr. 97/2, 483/2, 8979, 20592, 24025/1; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 299/6; bazı kaynaklarda müellifin oğlu III. Muhammed Bayram'a nisbet edilen bu risâle ile [Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 941; *Şerhu's-Şeyh Bayram*, neşredenin girişi, s. 13] vebaya dair bir önceki risâle müellifle Muhammed el-Mennâf arasında polemik konusu olmuştur [bazı konularla ilgili fetvalarına dair yazmalar için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, III, 180; Osmanlı şeyhülislâmının 1828-1829 Rus harbi vesilesiyle Tunus'tan yardım talep eden mektubuna yazdığı cevap için bk. Bayram el-Hâmis, I, 178-180]).

Tarih. 1. *'İkdü'd-dür ve'l-mercân fi selâtinî Âli 'Osmân*. Osman Bey'den kendi zamanındaki Sultan III. Selim'e kadar Osmanlı hükümdarlarına dair bir manzume olup (Tunus Millî Ktp., nr. 3991, 4809/1, 18770) oğlu III. Muhammed Bayram tarafından önce IV. Mustafa, daha sonra II. Mahmud ve I. Abdülmecid'in yer aldığı, ilki sekiz, ikincisi yedi beyitlik birer zeyil yazılmış, muhtemelen bundan haberdar olmayan III. Muhammed Bayram'ın torunu V. Muhammed Bayram, asıl metin üzerine kaleme aldığı ve II. Abdülhamid'e kadar getirdiği zeyille birlikte toplam 130 beyit tutan manzumeyi *Şafvetü'l-i'tibâr* adlı eseri içinde (Kahire 1311/1893, V, 47-51; Tunus 1999, IV, 1614-1625) yayımlamıştır (İbnü'l-Hoca, *Şafaḥât*, s. 39-43). Daha sonra V. Muhammed Bayram'ın kaldığı yerden Osmanlılar'ın sonuna kadar bir zeyil yazan İbnü'l-Hoca, müellifin torunu IV. Muhammed Bayram'ın I. Abdülmecid'le ilgili olarak yazdığı dört beyitlik zeyili de kaydeder (a.e., s. 44-45, 46; İbnü'l-Hoca manzumeyi ayrıca neşretmiştir: *el-Mecelletü'z-Zeytuniyye*, V/1-2 [1361/1942], s. 14-17; manzumenin 102 beyitlik bir metni için bk. Muhammed es-Senûsî, *er-Rihletü'l-Hicâziyye*, II, 43-54). **2.** *et-Ta'rîf bi-nesebi'l-üsreti'l-Bayramiyye* (nşr. Dav Büseyse, Tunus 2010). Müellifin ailesine adını veren Bayram adlı atasından kendi zamanına kadar yaşayan aile fertlerini tanıtan bir eser olup burada kendi otobiyografisine de yer vermiştir. **3.** *Manzûme fi'l-müftün el-Hanefiyye bi-Tûnis*. Aynı zamanda kadılık da yapan Ramazan Efendi'den (1019/1610) kendisine kadar Türk döneminde Tunus'ta görevli yirmi bir Hanefi

müftüsünün biyografisine dairdir (Tunus Millî Ktp., nr. 58, 509, 18676). Müellifin bu eserine yazdığı şerh Muhammed ez-Zâhî tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). 1896 yılında Hanefi başmüftüsü olan Ahmed Küreyyim, çeşitli konularla ilgili fetvalarının bulunduğu *Kunnâs*'ının baş tarafında Türk fethinden kendi zamanına kadar Tunus'ta görev yapan Hanefi müftüleri hakkında verdiği mâlûmatı büyük ölçüde bu eserden almıştır (Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'errihüne't-Tünisiyye*, s. 464; ihtiva ettikleri tarihî mâlûmat yanında birer belge niteliği de taşıyan Muhammed Bayram'ın bu üç eseri ve değerlendirilmeleri hakkında bk. a.g.e., s. 331-335). **4.** *Manzûme fi't-ta'rîf bi'l-vülâti'l-mu'ayyenîn min kıbeli'd-devleti'l-'Osmâniyye bi-Tûnis (Bâyâtü Tûnis)*. Osmanlı Devleti'nin ilk Tunus beyi Ramazan Bey'den kendi zamanındaki Mahmud Bey'e kadar görev yapan on sekiz Tunus beyinin anlatıldığı on altı beyitlik bir manzumedir (Tunus Millî Ktp., nr. 18257). İbnü'l-Hoca buna on üç beyitlik bir zeyil yazarak kendi zamanındaki beylere kadar getirmiştir (her iki şiirin metni için bk. *Şafaḥât*, s. 60-61) (Muhammed Bayram'ın şiirlerinden bazı örnekler için bk. Muhammed en-Neyfer – Ali en-Neyfer, I, 673-683).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Bayram es-Sânî, *Şerhu's-Şeyh Bayram es-Sânî 'alâ nazmihî fi'l-Müftüne'l-Hanefiyye bi-Tûnis* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1999, s. 108-113, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 13, 17-39; a.mlf., *el-Vefâ bimâ yete'allâk bi-beyt-i'l-vefâ* (nşr. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca, *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî* içinde), VII/3, Cidde 1412/1992, neşredenin girişi, s. 131, 142, 145-149; Muhammed Bayram er-Râbî, *el-Cevâhîrî's-seniyye fi şu'arâ'd-diyârî't-Tünisiyye* (nşr. Hâdî Hammûde el-Guzzî), Tunus 1973, s. 415-416; Rifâa et-Tahtâvî, *An İmam in Paris: Account of a Stay in France by an Egyptian Cleric (Taḥlîşü'l-ibriz fi telhîsi Bâriz)* (trc. D. L. Newman), London 2004, s. 147-148; Muhammed Bayram el-Hâmis, *Şafvetü'l-i'tibâr bi-müstevedâ'i'l-emşâr ve'l-aḳṭâr* (nşr. Ali b. Tâhir eş-Şennûfî), Tunus 1999, I, 86, 88, 105, 106, 107, 112, 178-180; II, 427; IV, 1613-1626; Muhammed b. Osman es-Senûsî, *er-Rihletü'l-Hicâziyye* (nşr. Ali eş-Şennûfî), Tunus 1401/1981, II, 43-55; a.mlf., *Müsâmerâtü'z-zarîf bi-hüsnî't-ta'rîf* (nşr. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer), Beyrut 1994, II, 17, 43-62; M. Hıdır Hüseyin, *Tûnis ve Câmî'u'z-Zeytûne* (nşr. Ali Rızâ et-Tûnisî), Dimaşk 1391/1971, s. 101-103; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, I, 241, 242, 280, 383; II, 558; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 177-181; İbnü'l-Hoca, *Târihu me'âlimi't-tevhîd fi'l-ḳadîm ve'l-cedîd* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî – Cilanî b. Yahyâ), Beyrut 1985, s. 162, 177, 214, 221-222, 338; a.mlf., *Şafaḥât min târihi Tûnis* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî – Cilanî b. Yahyâ), Beyrut 1986, s. 39-47, 59-61, 153, 185, 192, 213, 216, 408; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-'Omri fi'l-*

muşannefât ve'l-mü'ellifine't-Tünisiyyîn (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1410/1990, I, 934-941; Ahmed Abdüsselâm, *el-Mü'errihüne't-Tünisiyyîn* (trc. Ahmed Abdüsselâm – Abdürrezzâk el-Huleyvî), Tunus 1993, s. 290, 325-335, 418, 446, 463, 464, 493, 563; A. H. Green, *el-'Ulemâ'ü't-Tünisiyyîn: 1873-1915* (trc. Hafnâvî Amâyiriyye – Esmâ Mualâ), Tunus 1416/1995, s. 105, 108; Muhammed en-Neyfer – Ali en-Neyfer, *'Unvânü'l-erib 'ammâ neşe'e bi'l-bilâdi't-Tünisiyye min 'âlimin edib*, Beyrut 1996, I, 672-683; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1420-25/1999-2004, II, 129, 497, 612, 894; III, 180, 806; V, 220, 326, 660; X, 538; XI, 138; Muhammed b. İbrâhîm Büzügaybe, *Hareketü taknini'l-fıkhi'l-İslâmî bi'l-bilâdi't-Tünisiyye: 1857-1965*, Tunus 2003, s. 175; a.mlf., "Bayram eş-Şâlis, Ebû 'Abdullâh Muḥammed", *Mv.AU*, IV, 264; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi ṭabaḳâti'l-Mâlikiyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 362; III, 375-376; Abdürrezzâk Besrûr, "Bayram eş-Sânî, Muḥammed b. Muḥammed", *Mv.AU*, IV, 254-257.

AHMET ÖZEL

MUHAMMED BAYRAM III

(محمّد بيرم الثالث)

Ebû Abdillâh Muhammed Bayram
b. Muhammed Bayram b. Muhammed
Bayram b. Hüseyin et-Tûnisî
(1787-1843)

Tunus Hanefi başmüftüsü.

27 Rebîülevvel 1201 (17 Ocak 1787) tarihinde Tunus'ta doğdu. Dedesi ve babasından, Ahmed İbnü'l-Hoca, Muhammed b. Kâsım el-Mahcûb, Hasan b. Abdülkerîm eş-Şerîf'ten ders aldı. Genç yaşta aklî ve naklî ilimlerdeki vukufuyla dikkat çekti. Tahsilini tamamladıktan sonra babasına vekâleten Bâşiyye Medresesi'nde, ardından Zeytûne Camii'nde ve el-Medresetü'l-Unkıyye'de ders verdi; Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usulü, mantık, kelâm okuttu. Kendine has öğretim yöntemi ve başarısıyla adını duyurdu. Tarihçi İbn Ebû'd-Diyâf, *el-'İkdü'l-munaḳḳad fi aḥbâri'l-müşîr Aḥmed* adlı eserin müellifi Muhammed b. Selâme, kendi oğlu IV. Muhammed Bayram, Mahmûd Kabâdû, *'Unvânü'l-erib* müellifi Muhammed en-Neyfer'in dedesi Muhammed en-Neyfer, Muhammed Tayyib er-Riyâhî, Mustafa b. Muhammed el-Bârûdî, Hüseyin b. Hoca ondan ders alan tanınmış şahsiyetlerden bazılarıdır.

Muhammed Bayram, 12 Rebîülevvel 1229 (4 Mart 1814) tarihinde ibadete açılan Yûsuf Sâhibüttâba Camii'nin ilk hatipliğine getirildi ve ilk cumayı o kıldırdı; aynı yıl üçüncü Hanefi müftülüğüne ve Şâban 1241'de (Mart 1826) ikinci müftülüğe